

Από τον Μπακούνιν στον Λακάν

Saul Newman

ΑΠΟ ΤΟΝ ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ
ΣΤΟΝ ΛΑΚΑΝ

Ο αντιεξουσιασμός και η εξάρθρωση της εξουσίας

Μετάφραση
Αντώνης Αγγελής

κέλευθος

ΑΘΗΝΑ 2019

Saul Newman

Από τον Μπακούνιν στον Λακάν

Εκδόσεις Κέλευθος

Τίτλος πρωτοτύπου: *From Bakunin to Lacan:*

anti-authoritarianism and the dislocation of power

Επιμέλεια – θεώρηση μετάφρασης: Τάκης Γκόνης

Διόρθωση: Δέσποινα Παπαγιαννοπούλου

για τη Σούζυ
με αγάπη

Translated from the English Language edition of *From Bakunin to Lacan: Anti-Authoritarianism and the Dislocation of Power*, by Saul Newman, originally published by Lexington Books, an imprint of The Rowman & Littlefield Publishing Group, Inc., Lanham, MD, USA. Copyright © 2001. Translated into and published in the Greek language by arrangement with Rowman & Littlefield Publishing Group, Inc. All rights reserved.

Μετάφραση στα ελληνικά από την αγγλόφωνη έκδοση *From Bakunin to Lacan: Anti-Authoritarianism and the Dislocation of Power* του Saul Newman, που κυκλοφόρησε για πρώτη φορά από τη Lexington Books του Ομίλου Rowman & Littlefield Publishing Group, Inc., Lanham, MD, ΗΠΑ. Copyright © 2001. Μεταφράστηκε και εκδόθηκε στην ελληνική γλώσσα με την άδεια του Rowman & Littlefield Publishing Group, Inc. Με την επιφύλαξη κάθε νόμιμου δικαιώματος.

© Για την ελληνική γλώσσα: Εκδόσεις Κέλευθος 2017

Πρώτη έκδοση 2019

ISBN 978-618-84065-5-1

Εκδόσεις Κέλευθος

Λ. Κηφισίας 203, 151 24 Μαρούσι, Αθήνα

Τηλ. 210 8050832, Fax 210 8050832

info@kelethos.gr

www.kelethos.gr

Πρόλογος

Η σύγχρονη πολιτική ανάλυση επικεντρώνεται όλο και περισσότερο στην πολυπλοκότητα που συνεπάγονται οι πολυσχιδείς μορφές των σχέσεων μεταξύ εξουσίας και αντίστασης στις σύγχρονες κοινωνίες. Παρήλθαν οι εποχές που ο τόπος της εξουσίας μπορούσε να αναφέρεται σε κάτι πολύ απλό και αδιαμφισβήτητο, όπως στην έννοια της κυρίαρχης τάξης. Σήμερα ο πολλαπλασιασμός των κοινωνικών παραγόντων και η αύξουσα πολυπλοκότητα των σχέσεων κυριαρχίας έχουν οδηγήσει σε προσεγγίσεις οι οποίες αποδίδουν έμφαση τόσο στην πολλαπλότητα των δικτύων όπου η εξουσία συγκροτείται, όσο και στη δυσκολία οικοδόμησης ενός ολοποιοτικού εκ μέρους της εξουσίας αποτελέσματος. Αυτό, με τη σειρά του, έχει οδηγήσει στον μετασχηματισμό των ρηματικών λογικών που επιχειρούν να συλλάβουν μια παρόμοια πολλαπλότητα και πολυπλοκότητα.

Μια από τις αρετές του βιβλίου του δόκτορος Νιούμαν είναι ότι περιγράφει με σαφήνεια και ακρίβεια τον τρόπο που οι ποικίλες μεταδομιστικές προσεγγίσεις –κυρίως των Φουκώ, Ντελέζ-Γκουατταρί, Ντερριντά και Λακάν– πραγματεύονται το ζήτημα της αναδιαμόρφωσης της εξουσίας στις κοινωνίες μας. Η βασική οργανωτική κατηγορία σύνολης της επιχειρηματολογίας είναι εκείνη της «ουσιο-

κρατίας»: οι ποικίλες θεωρητικές προσεγγίσεις εξετάζονται υπό την έννοια τού κατά πόσο είναι σε θέση να αντικαταστήσουν τον «θεμελιωτισμό», ο οποίος είχε βασανίσει τις πιο πολλές από τις παραδοσιακές προσεγγίσεις της εξουσίας. Μια δεύτερη αρετή του βιβλίου είναι η προσπάθεια να συνδεθεί η σύγχρονη συζήτηση με τις κλασικές διατυπώσεις της αναρχικής κριτικής στον μαρξισμό. Οι αναρχικές ρίζες της παρούσας ελευθεριακής πολιτικής διερευνώνται με έναν ιδιαίτερα αυστηρό και πρωτότυπο τρόπο. Η μελέτη του Στίρνερ, κυρίως, είναι άκρως πρωτότυπη. Μας διαφωτίζει σχετικά με τον τρόπο που αυτό το λησμονημένο έργο θα μπορούσε να αποτελέσει έναν σημαντικό κρίκο στην ανάπτυξη μιας πολιτικής θεωρίας που θα απέφευγε την παγίδα τόσο των επικεντρωμένων στο κράτος σοσιαλιστικών προσεγγίσεων όσο και του αναρχικού ανθρωπισμού.

Ο αναγνώστης θα βρει στο έργο του δόκτορος Νιούμαν μια άκρως αυστηρή, πρωτότυπη και διορατική μελέτη για ορισμένα από τα κρισιμότερα ζητήματα της σύγχρονης πολιτικής θεωρίας.

ΕΡΝΕΣΤΟ ΛΑΚΛΑΟΥ

Ευχαριστίες

Πολλοί είναι αυτοί που με συμβούλευσαν και με καθοδήγησαν κατά τη διάρκεια συγγραφής αυτού του βιβλίου, χωρίς τη βοήθεια των οποίων δεν θα τα κατάφερνα. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Ephraim Nimni και τον John Lechte, στενούς συνεργάτες μου τα τελευταία χρόνια, για τη φιλία, την υποστήριξη, τη ζεστασιά και την ενθάρρυνση που μου δίνουν. Τους είμαι για πάντα ευγνώμων. Είμαι επίσης ευγνώμων στον Ernesto Laclau, που προλόγισε την προσπάθειά μου, και του οποίου η πρωτοποριακή δουλειά στη σύγχρονη πολιτική θεωρία άσκησε μεγάλη επίδραση στον τρόπο σκέψης μου. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τους Todd May και Paul Patton για τις πολύτιμες συμβουλές και τα σχόλιά τους. Ιδιαίτερη μνεία στον Aree Cohen για την τεχνική γνώση και τη βοήθεια που μου προσέφερε στην προετοιμασία του χειρογράφου. Ευγνώμων νιώθω επίσης και για τη δημόσια υπηρεσία όπου εργάστηκα για σύντομο χρονικό διάστημα, επειδή με έκανε να νιώθω καθημερινά τόσο απαισία ώστε αποφάσισα να επιστρέψω στον ακαδημαϊκό χώρο, με τα καλά και τα κακά του. Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω τη Suzy Casimiro, που μου συμπαραστέκεται και με εμπνέει, με βοηθάει και με ενθαρρύνει.

Εισαγωγή

Η επιστροφή της εξουσίας

*Ultimo día del despotism y primero de lo mismo.
(Όταν τελειώνει η τυραννία, αρχίζει πάλι απ' την αρχή.)¹*

Έχει κατά κόρον ειπωθεί ότι ζούμε σε εποχή δραματικών, σαρωτικών πολιτικών και κοινωνικών αλλαγών. Από τη μια, πρόκειται για αναμφισβήτητη αλήθεια. Η σχετικά πρόσφατη κατάρρευση του κομμουνιστικού συστήματος στη Ρωσία και την Ανατολική Ευρώπη, η διαμόρφωση μιας ευδιάκριτης ευρωπαϊκής πολιτικής ταυτότητας, η εκρηκτική ανάπτυξη της τεχνολογίας και των μορφών επικοινωνίας, αλλά και η εκτεταμένη αναβίωση των εθνικών και εθνοτικών ταυτοτήτων, οι πόλεμοι και οι γενοκτονίες που φαίνεται να σχετίζονται με αυτήν, όλα μοιάζουν να υποδηλώνουν ότι ζούμε σε εποχή ριζικών αλλαγών.

Από την άλλη, βέβαια, δεν θα ήταν λάθος να σκεφτεί κανείς ότι τα πράγματα έχουν μείνει σχεδόν अपαράλλαχτα. Οι ίδιες μορφές κυριαρχίας και οι ίδιες θεσμικές ιεραρχίες επανεμφανίζονται κατά καιρούς, απλώς με διαφορετικό προσωπείο και με πιο πανούργες μεταμφιέσεις. Σε κάθε λαϊκή εξέγερση εναντίον του κράτους, σε κάθε ανατροπή κάποιου καταπιεστικού καθεστώτος, φαίνεται να υπάρ-

χει πάντα μια νέα, πιο κεκαλυμμένη, μορφή καταπίεσης, που περιμένει να πάρει τη θέση της προηγούμενης. Παντού ένας νέος λόγος εξουσίας αντικαθιστά τον παλιότερο. Τι σημασία έχει, παραδείγματος χάριν, για τον Αυστραλό Αβορίγινα ή για τον κάτοικο του νοτιοαφρικανικού Σοβέτο ή για τον κρατούμενο σε κάποια ρώσικη φυλακή ή για τον λατίνο «παράνομο μετανάστη» στις ΗΠΑ αν θα τον εξουσιάζουν οι παλιοί ή οι καινούργιοι αφέντες; Καθένας εξακολουθεί να καταδυναστεύεται από μια σειρά θεσμικών πρακτικών και καθεστώτων λόγου, η οποία τον καθιλώνει σε μια περιθωριοποιημένη, επομένως και καθυποταγμένη, ταυτότητα. Η ανάπτυξη της τεχνολογίας φαίνεται να συμβαδίζει με τον εντεινόμενο κοινωνικό έλεγχο και τους πιο εξεζητημένους και περίπλοκους τρόπους ελέγχου των υποκειμένων. Η ελευθερία σε έναν τομέα πάντα συνεπάγεται την κυριαρχία στους υπόλοιπους. Έτσι, παρά τις ριζικές αλλαγές σε παγκόσμια κλίμακα, εξακολουθεί να υφίσταται, ωμό και σκληρό, το αναπόφευκτο της εξουσίας και της κυριαρχίας. Ίσως ο Φρήντριχ Νίτσε είχε δίκιο όταν θεωρούσε την Ιστορία εν μέρει ένα «επικίνδυνο παιχνίδι κυριαρχίας».²

Αυτό δεν σημαίνει, φυσικά, ότι δεν έχουν γίνει σημαντικές πρόοδοι σε παγκόσμια κλίμακα. Ούτε ότι όλα τα καθεστώτα, όλοι οι τρόποι πολιτικής και κοινωνικής οργάνωσης, είναι εξίσου καταπιεστικά. Θα ήταν γελοίο και προσβλητικό να υποστηρίξει κανείς ότι το μετα-απαρτχάντ καθεστώ της Νότιας Αφρικής ή οι τωρινές (πλέον όχι και τόσο νέες) κυβερνήσεις στο πρώην Ανατολικό μπλοκ είναι εξίσου καταπιεστικές με εκείνες που αντικατέστησαν. Επιπλέον, πρέπει επιτέλους να πάψουμε να διαπράττουμε το εξής ολέθριο σφάλμα: να υποστηρίζουμε μια όλο και

πιο καθαρή ή ακόμη περισσότερο καθολική επαναστατική θεωρία, η οποία θα επιδίωκε να είναι όλο και πιο πλήρης και σαρωτική μέσα στον παροξυσμό της καταστροφής της. Παραδόξως, αυτού του είδους η επαναστατική στρατηγική απλώς επιβεβαιώνει την εξουσία, θεσμική και μη, που προσπαθεί να ανατρέψει. Η μπολσεβίκικη επανάσταση αποτελεί ένα τέτοιο παράδειγμα. Θα έλεγα ότι πρέπει να εγκαταλείψουμε την ίδια την ιδέα της επανάστασης ως παγκόσμιας κατακλυσμικής συντριβής της παρούσας συνθήκης. Προσπαθώ να μην είμαι υπερβολικά πεσιμιστής ή μοιρολάτρης όταν αναφέρομαι στην ατέρμονη επιβεβαίωση της εξουσίας σε κάθε αλλαγή. Ωστόσο, η πραγματικότητα της εξουσίας δεν μπορεί να αγνοηθεί.

Για πάρα πολύ καιρό η εξουσία είτε είχε θαφτεί κάτω από τις «αντικειμενικές» εξηγήσεις που της προσέφεραν φιλοσοφίες όπως ο μαρξισμός, είτε διέφευγε την προσοχή με το να ενδύεται την τάδε ή τη δείνα θεωρία. Ωστόσο, η εξουσία μπορεί και πρέπει να αντιμετωπιστεί ως εξουσία. Δεν μπορεί άλλο να αντιμετωπίζεται ως απλό επακόλουθο της καπιταλιστικής οικονομίας ή των ταξικών σχέσεων. Η εξουσία έχει επιστρέψει ως αντικείμενο ανάλυσης που πρέπει να μελετηθεί καθεαυτό. Χρησιμοποιώ εδώ τον όρο «επιστροφή» με τη λακανική σημασία της *επανάληψης*. Για τον Λακάν το Πραγματικό είναι «αυτό που *επιστρέφει* πάντα στον ίδιο τόπο».³ Το πραγματικό για τον Λακάν είναι αυτό που λείπει από τη συμβολική δομή, το ακαθόριστο, η απροσδιόριστη έλλειψη που, με την επιστροφή της, αντιστέκεται διαρκώς στη συμβολοποίηση: «Το πραγματικό είναι εδώ αυτό που ξανάρχεται πάντα στην ίδια θέση – σ' αυτή τη θέση όπου το υποκείμενο ως στοχαζόμενο, όπου το *res cogitans*, δεν το συναντά».⁴

Οι διασυνδέσεις ανάμεσα στο πραγματικό και την έλλειψη θα συζητηθούν αργότερα, όμως εδώ ίσως μπορούμε να αναφέρουμε ότι η εξουσία μοιάζει με το Πραγματικό· η εξουσία αναπόφευκτα «επιστρέφει» στον ίδιο τόπο, παρά τις πολλές και ποικίλες προσπάθειες που γίνονται να την εξαλείψουν. Λόγω της πλήρους αδυναμίας της να οριοθεί και της αντίστασης που προβάλλει σε κάθε της αναπαράσταση, η εξουσία στοιχειώνει [με την παρουσία της] πάντα αυτούς ακριβώς τους πολιτικούς λόγους που στοχεύουν στην ανατροπή της.

Ουσιαστικά, με αυτή τη μελέτη δεν αποσκοπώ στο να προσφέρω έναν ορισμό της εξουσίας που μας έχει διαφύγει μέχρι τώρα, αλλά, αντίθετα, στο να αναγνωρίσω ότι η εξουσία είναι αφηρημένη, απροσδιόριστη, και να σχεδιάσω έναν ορισμό μέσα από αυτήν ακριβώς την αντίστασή της στον ορισμό. Αντί να πω τι είναι η εξουσία και να ξεκινήσω από το σημείο αυτό, είναι πιο παραγωγικό να δω με ποιους τρόπους οι θεωρίες και οι ιδέες της επανάστασης, της εξέγερσης και της αντίστασης επιβεβαιώνουν την εξουσία, την ίδια ακριβώς στιγμή που προσπαθούν να την καταργήσουν. Αυτή τη λογική, που αναμφισβήτητα αναπαράγει την ισχύ και την εξουσία, θα την ονομάσω *τόπο εξουσίας*. Ο «τόπος» αναφέρεται στην αφηρημένη επικράτηση και την ατέρμονη επιβεβαίωση της ισχύος και της εξουσίας σε θεωρίες και κινήματα που αποσκοπούν στην ανατροπή της. Το πραγματικό «πάντοτε επιστρέφει στον ίδιο τόπο» και γι' αυτόν ακριβώς τον *τόπο*, ή ακριβέστερα γι' αυτήν τη λογική της *επιστροφής*, θα μιλήσω. Πρόκειται για μια λογική σκληρή και κακόβουλη, αλλά και –αν μη τι άλλο– εξαιρετικά σημαντική για τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε την πολιτική.

Έχοντας αυτό υπόψη μας, πώς θα έπρεπε, άραγε, να εξετάζουμε τις πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές που σφράγισαν το πρόσφατο παρελθόν και δομούν τους ορίζοντες του παρόντος μας; Από τη μια, θα υποστήριζε κανείς ότι τέτοιες δραματικές εξελίξεις πιστοποιούν ότι είμαστε ακόμα δεμένοι στις ίδιες ουσιοκρατικές ιδέες και πολιτικές κατηγορίες που κυριάρχησαν στην ανθρώπινη σκέψη τους προηγούμενους δύο αιώνες. Για παράδειγμα, φαίνεται ότι δεν είμαστε ικανοί να ξεφύγουμε από την κατηγορία του έθνους-κράτους, η οποία ισχύει από τη συνθήκη της Βεστφαλίας, το 1648, και πιο συγκεκριμένα από τη Γαλλική Επανάσταση. Οι πόλεμοι που έγιναν για τις εθνοτικές ταυτότητες αποδεικνύουν, με τον πιο βίαιο και σκληρό τρόπο, πόσο πολύ παραμένουμε δεμένοι στην ιδέα ότι το καλύτερο για τις εθνοτικές και εθνικές ταυτότητες είναι να έχουν το δικό τους κράτος. Ίσως, υπό αυτή την έννοια, η ιδέα του κράτους μπορεί να αντιμετωπισθεί ως εκδήλωση του τόπου εξουσίας. Επιπλέον, παραμένουμε εμφανώς παγιδευμένοι στις ουσιοκρατικές εθνοτικές ταυτότητες. Η ιδέα ότι κάποιος είναι ουσιοδώς Κροάτης ή Σέρβος ή Αλβανός ή Χούτου ή Ευρωπαίος και ότι αυτό ακριβώς τον ορίζει –σε αντίθεση με τις άλλες, τις λιγότερο «αμγείς», λιγότερο «μορφωμένες» ή «πεφωτισμένες», λιγότερο «λογικές», λιγότερο «καθαρές», λιγότερο «εργατικές» ταυτότητες– είναι και σήμερα πολύ εμφανής. Οι «αλλαγές» που διαρκώς αναγγέλλονται το μόνο που έχουν επιτύχει είναι να παγιώσουν αυτές τις ουσιοκρατικές εθνικιστικές ιδέες.

Ωστόσο, το πρόβλημα της ουσιοκρατίας είναι ευρύτερο από το πρόβλημα του εθνικισμού. Οι ουσιοκρατικές ιδέες φαίνεται να κυβερνούν την πολιτική και κοινωνική μας πραγματικότητα. Τα υποκείμενα εξαναγκάζονται να βρί-

σκονται μέσα σε μια ταυτότητα που τη θεωρούν αληθινή ή φυσική. Οι ουσιοκρατικές ταυτότητες ορίζουν το πλαίσιο του υποκειμένου κατασκευάζοντας την πραγματικότητά του/της με συγκεκριμένους κανόνες, οι οποίοι ελέγχουν τις πιθανότητες αλλαγής και βελτίωσης. Υπάρχει, επιπλέον, μια ολόκληρη σειρά θεσμικές πρακτικές οι οποίες καταδυναστεύουν το υποκείμενο με πολλούς τρόπους και που χρησιμοποιήθηκαν από τις ουσιοκρατικές λογικές. Το μόνο που χρειάζεται, για να γίνει αντιληπτό κάτι τέτοιο, είναι να παρατηρήσει κανείς τον τρόπο με τον οποίον οι υπηρεσίες κοινωνικής και οικογενειακής μέριμνας, καθώς και οι σωφρονιστικοί θεσμοί, λειτουργούν. Η ταυτότητα του «εγκληματία», του «εξαρτώμενου από την Πρόνοια» ή του «ακατάλληλου γονέα» κατασκευάζεται προσεκτικά ως η ουσία του υποκειμένου, και το υποκείμενο ελέγχεται σύμφωνα με αυτήν την ουσιακή ταυτότητα από μια ολόκληρη σειρά ορθολογικών και ηθικών κανόνων.

Φαίνεται ότι το μόνο που κάνουν οι αλλαγές που συνέβησαν σε παγκόσμιο επίπεδο είναι να στερούν από το υποκείμενο τη δυνατότητα πραγματικής αλλαγής. Η ουσιοκρατική σκέψη όχι μόνο περιορίζει το υποκείμενο σε συγκεκριμένους προκαθορισμένους κανόνες ηθικότητας και συμπεριφοράς, αλλά επίσης αποκλείει ταυτότητες και τρόπους συμπεριφοράς που δεν συνάδουν με αυτούς τους κανόνες. Ταξινομούνται ως «αφύσικες» ή «ανώμαλες», ως «άλλες» κατά κάποιον τρόπο, και διώκονται σύμφωνα με τους κανόνες που παραβιάζουν. Η λογική της ουσιοκρατίας παράγει μια αντιθετική σκέψη, από την οποία κατασκευάζονται τα δίπολα φυσικό/αφύσικο, λογικό/παράλογο, ετεροφυλόφιλο/ομοφυλόφιλο κτλ. Αυτή η κυριαρχία δεν αναφέρεται μόνο στα υποκείμενα που αποκλείει ο κα-

νόνας (ομοφυλόφιλοι, ναρκομανείς, εγκληματίες, τρελοί κτλ.) αλλά επίσης περιλαμβάνει και εκείνους που ορισμένα θραύσματα της ταυτότητάς τους –καθώς μια ταυτότητα δεν είναι ποτέ κάτι ολοκληρωμένο– θα καταδικάζονταν ως αντικανονικά. Όλοι υποφέρουμε, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, από αυτή την τυραννία της κανονικότητας, από την κυριαρχικότητα ενός λόγου που επιμένει ότι όλοι έχουμε μια ουσιακή ταυτότητα και ότι αυτή είναι που μας ορίζει. Θα ήταν λάθος όμως να πιστέψουμε πως αυτή η κυριαρχία επιβάλλεται πάνω μας ολωσδιόλου με τη βία. Παρότι κάτι τέτοιο είναι αδιαμφισβήτητο αληθές ως έναν βαθμό –κεφετείτε τις φυλακές, τα ψυχιατρεία, τον στρατό, τα νοσοκομεία, τους χώρους εργασίας– συχνά υποτασσόμαστε με τη θέλησή μας σε μια ουσιοκρατική ταυτότητα. Αυτός ο τρόπος εξουσίας δεν μπορεί να λειτουργήσει χωρίς τη δική μας συγκατάθεση, χωρίς τη δική μας επιθυμία να κυριαρχηθούμε. Έτσι λοιπόν αυτή η συζήτηση δεν θα εξετάσει μόνο την εμπλεκόμενη στους ουσιοκρατικούς λόγους και ταυτότητες κυριαρχία –πώς υποβασιάζουν θεσμούς όπως το κράτος και τη φυλακή, για παράδειγμα – αλλά επίσης τους τρόπους με τους οποίους συμμετέχουμε στην ίδια μας την καθυπόταξη.

Το πρόβλημα της ουσιοκρατίας είναι το πολιτικό πρόβλημα της εποχής μας. Το να πούμε ότι το ατομικό είναι το πολιτικό, παρότι κλισέ και τετριμμένο, είναι απλά σαν να λέμε ότι ο τρόπος με τον οποίο συγκροτούμαστε ως υποκείμενα, βασισμένος σε ουσιοκρατικές προκειμένες, είναι ένα πολιτικό ζήτημα. Δεν υπάρχει πραγματικά τίποτα το ριζοσπαστικό σε αυτό. Ωστόσο, αποτελεί ένα ακόμη ερώτημα που πρέπει να απαντηθεί. Η ουσιοκρατία, παράλληλα με τις συνεπαγόμενες καθολικές, ολοποιοτικές πολιτι-

κές, είναι ο σύγχρονος τόπος εξουσίας. Ή, τουλάχιστον, είναι κάτι περίξ του οποίου συγκροτείται η λογική του τόπου εξουσίας. Ένας από τους στόχους αυτής της μελέτης είναι να δείξουμε πώς οι ουσιοκρατικές ιδέες, ακόμα και μέσα σε επαναστατικές φιλοσοφίες όπως ο αναρχισμός, συχνά αναπαράγουν αυτήν ακριβώς την κυριαρχία στην οποία επιθυμούν να αντιταχθούν. Η σύγχρονη εξουσία λειτουργεί μέσα από ουσιοκρατικές ταυτότητες, επομένως πρέπει να αποφύγουμε τις ουσιοκρατικές ιδέες, εάν θέλουμε να οικοδομηθούν γνήσιες μορφές αντίστασης και αν θέλουμε ν' ανοίξει δρόμος για μια γνήσια αλλαγή. Οι αλλαγές των πρόσφατων χρόνων, όσο δραματικές κι αν ήταν, υπήρξαν αγκιστρωμένες σε τέτοιους ουσιοκρατικούς τρόπους σκέψης, κυρίως ως προς την εθνική ταυτότητα και τις μορφές πολιτικής κυριαρχίας όπως το κράτος. Οι εν λόγω κατηγορίες όχι μόνο δεν εξουδετερώθηκαν ούτε τέθηκαν εν αμφιβόλω, αλλά ενσωματώθηκαν ακόμη βαθύτερα στον πολιτικό λόγο και στην κοινωνική πραγματικότητα.

Ωστόσο, η νεωτερικότητα, όπως καθετί, συνιστά ένα παράδοξο. Είναι ανοιχτή σε πλήθος ερμηνειών και χαρακτηρίζεται από πολύμορφες συνεπαγωγές, γνώμες και όνειρα. Οι αλλαγές για τις οποίες έχω μιλήσει μπορούν να ιδωθούν, την ίδια στιγμή, από μια διαφορετική σκοπιά. Αν και είναι αυτές που έχουν στοιχειοθετήσει τις πολιτικές κατηγορίες που συνεχίζουν να μας καταπιέζουν, έχουν επίσης προσφέρει και τρόπους με τους οποίους μπορούμε να αντισταθούμε. Ενώ έχουν περιορίσει τις παραμέτρους της ταυτότητάς μας, μας έχουν επίσης φανερώσει εξαιρετικές δυνατότητες ελευθερίας, αδιανόητες μέχρι τώρα. Η ελευθερία, θα υποστήριζα, είναι μια διαφανής ιδέα, που συχνά

εμπεριέχει τις δικές της μορφές κυριαρχίας. Είναι επίσης κάτι απροσδιόριστο, όπως η εξουσία: παραμένει δομικά ανοιχτή και οι δυνατότητές της είναι άπειρες.

Όπως η εξουσία, έτσι και η ελευθερία μπορεί να ιδωθεί με όρους του πραγματικού: πάντοτε υπερβάλλουσα ως προς τα όρια και τους ορισμούς που της έχουν προδιαγράψει. Η δυνατότητα της ελευθερίας, εις πείσμα των λυσοαλέων προσπαθειών να την καταπιέσουν, πάντοτε επιστρέφει. Συνεπώς, η εποχή που ζούμε μας αποκαλύπτει έναν ανοιχτό ορίζοντα, έναν ορίζοντα που μας επιτρέπει να κατασκευάσουμε τη δική μας πραγματικότητα, αντί να την κατασκευάζει αυτή για μας. Ο Σλάβοϊ Ζίζεκ θεωρεί πως η στιγμή κατάρρευσης των κομμουνιστικών κρατών χαρακτηρίζεται από μια εμπειρία της «ανοιχτότητας», πως είναι μια συμβολική στιγμή αδυναμίας της οποιασδήποτε εξουσίας να αντικαταστήσει εκείνη που μόλις είχε ανατρέψει.⁵ Είναι μια *έξοχη* στιγμή, μια στιγμή κενότητας κυφορούσα τη δυνατότητα: μια πραγματικά επαναστατική στιγμή, πιασμένη ανάμεσα στο ολίγιστο κενό που άφησε ένα συγκεκριμένο καθεστώς πριν αντικατασταθεί από το επόμενο. Είναι η στιγμή κατά την οποία ο τόπος εξουσίας γίνεται ένας άδειος τόπος. Η κυριαρχία δεν συνιστά μια αναπόφευκτη κατάσταση: αποτελεί πάντοτε μια δυνατότητα.⁶ Το ίδιο ισχύει και για την ελευθερία. Ίσως και εμείς έχουμε πιαστεί σε αυτό το κενό, σε αυτό το χάσμα ανάμεσα στον παρόντα κόσμο εξουσίας και στον προσεχή.

Παρότι παραμένουμε στενά συνδεδεμένοι με τις παλαιές πολιτικές κατηγορίες, έχουμε αρχίσει να διαβλέπουμε τα όριά τους. Αρχίζουμε να βλέπουμε πώς μπορούμε να κινηθούμε πέρα από αυτά. Το ερώτημα είναι: πού πηγαίνουμε μετά; Αν νομίζουμε ότι μπορούμε να μεταβούμε σε

έναν κόσμο δίχως εξουσία, τότε βρισκόμαστε ήδη παγιωμένοι στον κόσμο που μας καταδυναστεύει. Το όνειρο ενός κόσμου δίχως εξουσία αποτελεί μέρος της πολιτικής γλώσσας αυτού του κόσμου. Βασίζεται σε ουσιοκρατικές ιδέες για την ανθρωπότητα, ιδέες που την καθιστούν ένα όνειρο και τίποτε παραπάνω – και, μάλιστα, επικίνδυνο. Ενώ δεν υπάρχει δυνατότητα πλήρους μετάβασης σ' έναν χώρο πέραν της εξουσίας, υπάρχουν ωστόσο περιθώρια περιορισμένης εξουσίας ή, τουλάχιστον, οργάνωσή της με τέτοιο τρόπο ώστε ο κίνδυνος της κυριαρχίας να απομακρύνεται. Ένας από τους τρόπους αυτούς, θα έλεγα, είναι μέσα από την κριτική των ουσιοκρατικών και ολοποικτικών λογικών.

Η ιδέα ότι μπορούμε να ζούμε απολύτως ελεύθεροι, δίχως εξουσία, βασίζεται σε μια αντιθετική μανιχαϊστική λογική, που προϋποθέτει μια βασική διάκριση ανάμεσα στην ανθρωπότητα και την εξουσία. Ο αναρχισμός ως φιλοσοφία βασίζεται σε αυτή τη λογική. Θεωρεί ότι η ανθρωπότητα καταπιέζεται μεν από την κρατική εξουσία, δεν μολύνεται όμως από αυτή. Κι αυτό γιατί, σύμφωνα με τον αναρχισμό, η ανθρώπινη υποκειμενικότητα αναφύεται σε έναν κόσμο «φυσικών νόμων», που είναι θεμελιωδώς λογικοί και ηθικοί, ενώ το κράτος ανήκει στον «τεχνητό» κόσμο της εξουσίας. Συνεπώς, ο άνθρωπος και η εξουσία ανήκουν σε ξεχωριστούς και αντίθετους κόσμους. Ο αναρχισμός, επομένως, έχει ένα λογικό σημείο εκκίνησης ανεπηρέαστο από την εξουσία· είναι το σημείο από το οποίο η εξουσία θα μπορούσε να καταδικασθεί ως αφύσικη, άλογη και ανήθικη. Στο παρελθόν η ριζοσπαστική πολιτική θεωρία βασιζόταν πάντα σ' αυτήν την αμόλυπτη αφετηρία προκειμένου να ασκήσει κριτική στην εξουσία, είτε επρόκειτο

για την εξουσία του κράτους, είτε για την εξουσία της καπιταλιστικής οικονομίας, είτε για την εξουσία της θρησκείας. Χωρίς αυτό το σημείο εκκίνησης θα φαινόταν αδύνατη οποιαδήποτε μορφή αντίστασης στην εξουσία. Από πού θα προερχόταν η αντίσταση ή η επανάσταση, αν όχι από αυτό; Σίγουρα πρέπει να προέρχεται από μια ορθολογική και ηθική μορφή υποκειμενικότητας, η οποία είναι με κάποιον τρόπο αδιάβλητη από την εξουσία που αντιμάχεται.

Κι εδώ βρίσκεται το πρόβλημα – το πρόβλημα που στοιχειώνει τη μελέτη μας. Ας φανταστούμε ότι η φυσική ανθρώπινη ουσία, η υποτιθέμενα αδιάβλητη από εξουσία ηθική, ουσιακή και ορθολογική υποκειμενικότητα, είναι νοθευμένη και όντως *συγκροτημένη* από την εξουσία την οποία επιδιώκει να ανατρέψει. Επιπλέον, πως όχι μόνο αυτή η υποκειμενικότητα, αυτός ο καθαρός τόπος αντίστασης, είναι τελεσιδικώς ακάθαρτη, αλλά επίσης αποτελεί καθεαυτήν, μέσω των ουσιοκρατικών και καθολικευτικών της προϋποθέσεων, έναν λόγο κυριαρχίας. Για να το θέσουμε απλά, δεν θα σήμαινε κάτι τέτοιο ότι ο τόπος αντίστασης γίνεται τόπος εξουσίας; Στην περίπτωση που χρησιμοποιηθεί το επιχείρημα ότι είναι απαραίτητος ένας καθαρός παράγοντας για την ανατροπή της εξουσίας, τότε η πιθανότητα ενός μολυσμένου [με εξουσία] παράγοντα θα σήμαινε την επιβεβαίωση της εξουσίας την οποία αντιμάχεται. Στον αναρχικό λόγο η ανθρωπότητα πρόκειται να αντικαταστήσει το κράτος. Αλλά, αν υποθέσουμε ότι η ανθρωπότητα είναι όντως συγκροτημένη από την εξουσία, περιέχουσα η ίδια τους λόγους κυριαρχίας, τότε η επανάσταση που προτείνουν οι αναρχικοί θα οδηγούσε απλώς σε μια κυριαρχία πιθανώς πιο ολέθρια από αυτή που θα αντικαθιστούσε. Θα έπεφτε στην παγίδα του τόπου. Αυτό θα μας οδηγούσε σε

ένα θεωρητικό αδιέξοδο: αν δεν υπάρχει αμόλυντο σημείο εκκίνησης από το οποίο η εξουσία να μπορεί να κριθεί ή να καταδικασθεί, αν δεν υπάρχει ουσιαστικά κανένας περιορισμός στην εξουσία εναντίον της οποίας αντιστέκεται κανείς, τότε οίγουρα δεν μπορεί να υπάρχει αντίσταση εναντίον της. Πιθανώς θα πρέπει να εγκαταλείψουμε την ιδέα της πολιτικής δράσης συνολικά και να δεχτούμε την αναπόφευκτη κατάσταση της κυριαρχίας.

Ωστόσο, το θέμα της δυνατότητας αντίστασης στην κυριαρχία είναι σημαντικό σε αυτήν τη μελέτη. Θα εξετάσω, μέσα από τη σύγκριση του αναρχισμού και του μεταδομισμού, το παράδοξο του αμόλυντου τόπου αντίστασης. Θα υποστηρίξω ότι το κεντρικό σημείο εκκίνησης στον αναρχικό λόγο –το ουσιακό ανθρώπινο υποκείμενο και η συνακόλουθη ηθικότητα και ορθολογικότητα– δεν μπορεί να λειτουργήσει με αυτόν τον τρόπο, επειδή στην πραγματικότητα συγκροτείται από την εξουσία. Επιπλέον, επειδή βασίζεται σε ουσιοκρατικές ιδέες, μορφοποιείται εντός του λόγου κυριαρχίας – εντός του τόπου εξουσίας. Θα χρησιμοποιήσω τις θέσεις διάφορων διανοητών –Στίρνερ, Φουκώ, Ντελέζ και Γκουατταρί, Ντερριντά και Λακάν– προκειμένου να διερευνήσω τη λογική του τόπου εξουσίας και να δείξω ότι η ανθρώπινη υποκειμενικότητα του αναρχικού λόγου είναι κατασκευασμένη, τουλάχιστον κατά ένα μέρος, από μια ποικιλία θεσμών και καθεστώτων λόγου, συνεπώς δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ένα αμόλυντο σημείο εκκίνησης. Η πολιτική του μεταδομισμού είναι η πολιτική της *εξάρθρωσης*. Η μεταφορά του πολέμου, της ρήξης και του ανταγωνισμού χρησιμοποιούνται για να καταρρίψουν την ουσιοκρατική ενότητα της ανθρώπινης υποκειμενικότητας και για να αποκαλύψουν την εξάρτησή

της από την εξουσία που αντιμάχονται. Αυτή η ιδέα της εξάρθρωσης επεξηγεί το προαναφερθέν επί του λογικού αδιεξόδου επιχείρημα: πώς μπορεί να υπάρξει αντίσταση στην εξουσία χωρίς ένα θεωρητικό σημείο εκκίνησης έξω από την εξουσία; Η μελέτη θα υποστηρίξει, σε πείσμα των τιθέμενων περιορισμών, ότι ένας λόγος της αντίστασης είναι δυνατόν να δομηθεί μέσω της μη-ουσιοκρατικής έννοιας της Εξωτερικότητας.

Γενικότερα, λοιπόν, ο στόχος αυτού του έργου είναι να εξετάσει τη λογική του τόπου εξουσίας σε διάφορους πολιτικούς λόγους και ιδέες, και να αναπτύξει έναν τρόπο σκέψης σχετικά με την αντίσταση, που δεν θα επιβεβαιώνει την κυριαρχία. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να ιδωθεί ως μια άσκηση πάνω στην αντιεξουσιαστική σκέψη, καθότι επιχειρεί να αντισταθεί στον πειρασμό του τόπου. Αντιστέκεται, με άλλα λόγια, στην επιθυμία να βρει ένα θεμελιώδες σημείο αντίστασης, καθώς αυτό θα μορφοποιούνταν αναπόδραστα μέσα σε μια δομή ή έναν λόγο εξουσίας. Η συζήτηση επιχειρεί την ανάπτυξη της προσέγγισης στην εποχή μας αντιεξουσιαστικής σκέψης.

Μπορεί να φαίνεται περίεργο, ωστόσο, ότι αυτή η σκέψη θα αναπτυχθεί μέσα από τη σύγκριση του αναρχισμού με τον μεταδομισμό. Με μια πρώτη ματιά, ο αναρχισμός και ο μεταδομισμός δείχνουν να έχουν ελάχιστα κοινά: ο πρώτος είναι μια επαναστατική φιλοσοφία που προέκυψε από τα ανθρωπιστικά ιδανικά του 19ου αιώνα, ενώ ο δεύτερος –μπορεί όντως να θεωρηθεί φιλοσοφία;– δείχνει να απορρίπτει τα ίδια τα θεμέλια πάνω στα οποία βασίζεται ο αναρχισμός. Αλλά ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο έχουν έρθει κοντά οι δυο τους. Οι θεμελιώδεις διαφορές ανάμεσά τους, ιδιαίτερες στα ζητήματα της υποκειμενικότητας, της

πθικότητας και της ορθολογικότητας, αποκαλύπτουν, με τον πιο σημαντικό τρόπο, τα προβλήματα της νεωτερικότητας. Κι ενώ ο αναρχισμός, ως επαναστατική φιλοσοφία, ελάχιστα έχει να κάνει, τουλάχιστον φαινομενικά, με την εποχή μας, βασίζεται ωστόσο σε διάφορες ουσιολογικές κατηγορίες που εξακολουθούν να επενεργούν στην πολιτική μας πραγματικότητα και που πρέπει να διερευνηθούν, αν θέλουμε να προχωρήσουμε κάποτε πέρα από αυτές.

Εκτός αυτού, ο αναρχισμός, όπως θα υποστηρίξω, είναι μια φιλοσοφία της εξουσίας. Είναι βασικά ένα *ξεσκεπάσμα* της εξουσίας. Εν αντιθέσει με τον μαρξισμό, ο αναρχισμός υπήρξε επαναστατικός ως προς την ανάλυση της εξουσίας αυτής καθαυτήν, καθώς και ως προς τη φανέρωση του τόπου εξουσίας στον ίδιο τον μαρξισμό – δυνητικά επιβεβαιώνει την κρατική εξουσία. Για τους σκοπούς μας, ο αναρχισμός είναι μια φιλοσοφία που επινόησε τον τόπο εξουσίας ως πολιτική έννοια. Θα υποστηρίξω επίσης ότι και ο ίδιος ο αναρχισμός πέφτει στην παγίδα του τόπου εξουσίας, κι αυτό είναι που εξετάζεται μέσα από τη μεταδομική κριτική της ουσιολογίας. Μέσω αυτής ακριβώς της κριτικής, βασικά προβλήματα της ριζοσπαστικής πολιτικής θεωρίας έρχονται στην επιφάνεια. Ο μεταδομισμός αποτελεί, κι αυτός επίσης, ένα ξεσκεπάσμα της εξουσίας – μια φανέρωση της εξουσίας σε λόγους, αντιλήψεις και πρακτικές που φροντίσαμε να τις θεωρούμε αθώες από εξουσία. Υπό αυτή την έννοια, λοιπόν, ο αναρχισμός και ο μεταδομισμός, όσο διαφορετικοί κι αν είναι, μπορούν να συγκλίνουν στην κοινή βάση του ξεσκεπάσματος και της κριτικής της εξουσίας. Ωστόσο, όπως είπα και πριν, αυτή τη σύγκριση την κάνουν ενδιαφέρουσα και χρήσιμη όχι τα κοινά που έχουν, αλλά οι κρίσιμοι τομείς στους οποίους

διαφέρουν. Το έργο, δηλαδή, δεν αποτελεί μια σύγκριση του αναρχισμού με τον μεταδομισμό· μάλλον συνιστά έναν συγκερασμό αντίθετων ιδεών, με σκοπό να υπογραμμίσω τα ζητήματα που αντιμετωπίζει η σύγχρονη ριζοσπαστική πολιτική θεωρία. Η «σύγκριση» είναι απλώς μια μέθοδος για να στοχαστούμε πάνω στα ζητήματα και τα προβλήματα και –ας ελπίσουμε– για να βρούμε λύσεις σε αυτά.

Πρόκειται, ωστόσο, για μια παράδοση σύγκριση, που δεν γίνεται συχνά. Μπορώ να σκεφτώ μόνο ένα έργο –το επιδραστικό έργο του Τοντ Μεί *Η πολιτική φιλοσοφία του μεταδομιστικού αναρχισμού*– το οποίο εξετάζει αυτές τις σχέσεις σε μεγάλο βάθος.⁷ Αυτό δεν σημαίνει ότι διεκδικώ κάποια σημαντική πρωτοτυπία για το έργο μου· μονάχα πως θεωρώ ότι υπάρχει ένα έγκυρο πεδίο έρευνας που παραμένει σε μεγάλο βαθμό ανεξερεύνητο. Ας ελπίσουμε ότι η παρούσα μελέτη θα συμβάλει με κάποιον τρόπο στην πραγμάτευσή του. Όπως είπα και πριν, ωστόσο, ο στόχος του έργου δεν είναι απλώς να συγκρίνει τον αναρχισμό με τον μεταδομισμό, αλλά αντίθετα να χρησιμοποιήσει τη σύγκριση αυτή για να εξετάσει κάποια βασικά θεωρητικά προβλήματα, που αναδύονται με μοναδικό τρόπο, μέσω αυτής της σύγκρισης. Δεν απολογούμαι για τη χρήση του όρου «χρησιμοποιάω», όσο συμφεροντολογικό κι αν ακούγεται. Προτίθεται, μάλιστα, να χρησιμοποιήσω διάφορους στοχαστές προκειμένου να επεξεργαστώ συγκεκριμένες ιδέες. Ασπάζομαι, δε, τη ρήση του Φουκώ, ο οποίος ερμηνεύοντας τον Νίτσε λέει: «Σε ό,τι με αφορά, προτιμώ να χρησιμοποιώ τους συγγραφείς που μου αρέσουν. Ο μόνος τρόπος να αποτίσω τιμή σε σκέψεις σαν και του Νίτσε είναι ακριβώς με το να τις μετέρχομαι, να τις παραμορφώνω, να τις κάνω να διαμαρτύρονται και να στενάζουν».⁸